

Становище

на
проф. д-р Милена Братоева
Софийски университет „Св. Климент Охридски“
катедра „Класически Изток“

за дисертационния труд

на
Александър Владимиров Богданов

на тема:

„Богинята Ушас: Концептът за утринната светлина във Ведите“, представен за придобиване на образователната и научна степен „доктор“ по специалност 05.04.06 Литература на народите от Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Стара индийска литература)

Фокусът на дисертационния труд на Александър Богданов е ведическата богиня на зората Ушас, която, би могло да се каже, остава в периферията на респектиращите в количествено и качествено отношение научни изследвания, посветени на ведическия божествен пантеон и митология. Това е видно и от краткото обзорно представяне в дисертацията на специализираната индологична литература, в която са анализирани различни аспекти и функции на Зората (с.4-7). В същото време богинята Ушас и свързаният с нея концепт за утринната светлина играят ключова роля в космогонията и ритуалната идеология на древните индоарии, която все още не е докрай обговорена и изяснена във ведологията, въпреки изключително ценните интерпретации и заключения на визираните и от докторанта знакови познавачи на ведическата култура. В този смисъл темата на дисертационния труд на Богданов е определено актуална и научно значима. Освен това тя се вписва в последователния и дълготраен интерес на докторанта към ведическите митология, ритуали и религиозни идеи, който аз като научен ръководител насърчих в началото на съвместната ни работа в далечната 2010 година.

Дисертацията на Александър Богданов в обем от 371 страници, от които 350 основен научен текст, се състои от увод, шест глави, заключение, приложение и библиография, включваща 159 заглавия. Като цяло структурата ѝ е логична и

обоснована от гледна точка на поставените цели, задачи, както и на избраната методология.

Богданов заявява, че с изследването си се стреми да запълни „някои празнини в индологическите изследвания“ (с.6), които той е избрал да формулира интеррогативно (с.6-7). Поставените въпроси очертават всъщност „фрейма“ на цялото изследване.

Основната цел на изследването, а именно да бъдат проследени „някои централни елементи от концептуалната представа за утринната светлина на Зората във Ведите, репрезентирана в пантеона от богинята Ушас“ (с.7) е осъществена систематично и прецизно на два етапа (езиков и след това концептуален анализ на ексцерпирания лексикален корпус във Ведите, препращащ към Зората). На първо място адмирации заслужават определянето и обработката на значителен и според мен достатъчен изворов материал (посочен на с.9-10), в който се проследяват езиковите означения на Ушас и тяхната дистрибуция, които след това са подложени на детайлен лингвистичен анализ. Това е трудоемък процес, който освен търпение, изисква и много добро познаване на ведическата сакрална словесност, спецификата на нейното създаване и функциониране в рамките на различните жречески родове, както и на ведийския език. Определено приносен характер има проследяването на присъствието на богинята на зората извън *Ригведа самхита* и двадесетината химна, в които тя е адресирана в този най-древен текст на ведическата култура. Това позволява на Богданов да проследи динамиката и тенденциите в развитието на образа на богинята в рамките на ведическия канон, като например тази на рязко намаляване на нейните появи извън ранния ведически период и постепенното ѝ изчезване в араняките и упанишадите (с. 345). Изведеният лексикален корпус, назоваващ богинята на зората в различните ѝ роли, е анализиран след това чрез инструментариума на когнитивната лингвистика и по-конкретно на теорията за когнитивната метафора и метонимия, представени накратко в първата глава на дисертацията (*Когнитивната лингвистика и езикът на Ведите*, с.23-52). Един от първите, но разбира се не единствен учен, който прилага този метод по отношение на ведическите текстове е полската индоложка Йоанна Юревич, чийто основен труд, както и нейни заключения и съждения са цитирани от докторанта. В българската индологична наука той е използван от Гергана Русева в статията ѝ *Look Ahead in the Past, Look Back in the Future: Time Is Space Metaphors in Sanskrit* (2022), както и в монографията ѝ *Напред към миналото, назад*

към бъдещето: Идеи за времето в Древна Индия, чието публикуване е предстоящо, но аз познавам като рецензент.

Богданов обоснова добре своя избор точно на тази методология (с.11-12). Аз също смятам, че тя е продуктивна по отношение на разкодирането и реконструирането на основополагащи светогледни идеи на древните индоарии. Разбира се трябва да имаме предвид, че всеки метод има своите ограничения и прилагането му може да бъде възприемано нееднозначно.

Споделям хипотезата на докторанта „за това, че ведическите поети жреци са притежавали сходно на когнитивното разбиране за езика и по-специално за ритуалната реч“ (с. 14) и адмиравам аргументацията му на тази хипотеза (с. 48-52), но ще си позволя да отбележа, че хипотезата се нуждае от допълнителни доказателства.

В обобщение на казаното по отношение на използваната методология, ще подчертая, че според мен именно съчетаването на езиковия анализ (морфологичен, граматичен, лексикално-семантичен и семантично-синтактичен) на лексикалния корпус, свързан с Ушас с концептуалния през призмата на ТКМ е направило възможно Богданов да намери отговорите на въпросите, формулирани в началото на дисертацията (с. 3).

Езиковият анализ е разгърнат в главите от 2 до 5 включително. Най-важната сред тях е втората (*Етимологичен фокус: Зората зари, озарява*, с.53-103), защото в нея подробно са разгледани означенията на Зората, в това число основното, *uśás*, като етимологически свързани с глаголния корен *vas/uś*, „заря“, „озаря“. Всички те, *uśás*, *usrá*, *usríya* и прочие, както заключава Богданов, „на концептуално равнище активират представата за утринната светлина“ (с.101), както като природен феномен, така и като божествена репрезентация. Тази глава, както и останалите „езиковедски“, са структурирани по един и същи модел, което прави лингвистичния анализ последователен, всеобхватен и изчерпателен. Той е онагледен с богат набор от примери от оригиналните текстове, които са преведени от Богданов на български език. Тук е мястото да кажа, че в този контекст приемам като релевантна и мотивирана преводаческата му стратегия „да следва границата на *падата*“ (с.350) и да съхрани в максимална степен оригиналната структура на ведийската строфа. Но има някои несполучливи, поне според мен, преводачески решения като например „пръв пияч“ (с.341) на санскритското съществително *pūgvarā* (RV 4.46.1c, RV 4.47.1). Този превод

може да създаде погрешни асоциации, които липсват в оригиналната дума на санскрит, която означава „отпиващ първи, преди другите“. Стилистически не особено издържани за мен са и преводите „обширен взор“ (с. 289) в строфата RV 1.113.5 a-c; „... тъмновата Нощ“ (с.274) в строфата от AVŚ 19. 47.2; „съзнателна за своето тяло“ (с.313) в строфа RV 5.80. 5 a-b. Бих могла да посоча и други преводи, които би трябвало да бъдат премислени, но формата на становището не ми позволява да се разпростирам в много подробности.

Ядро на настоящото изследване е шестата глава (*Метафоричното разбиране за Зората*, с. 232-344), в чиито седем части Богданов излага своята интерпретация на образа на ведическата богиня на утринната светлина в перспективата на теорията за когнитивната метафора и метонимия. Интерпретацията му показва много добро познаване на специализираната ведологична литература, както и на основните тези на ТКМ, отличава се с аналитична дълбочина и в много отношения – с иновативност (например разглеждането на ролята на Ушас и като изходна сфера, и като сфера цел; извеждането на двата метафорични модела **Предсътворението е Тъмнина, Сътворението е първата поява на Зората** като основни градивни елементи на мита за Вала и скритото слънце). Чрез когнитивисткия подход и инструментариум докторантът успява да реконструира процеса на осмисляне и вербализиране на зазоряването от страна на ведическите поети жреци в контекста на структуропределящата в космогоничен и онтологичен аспект дихотомия мрак-светлина. Специално бих открила анализът му в 6.4 (*Посткосмогоничните Нощ и Зора*) и 6.б. (*Зорите са крави*). Бих препоръчала на Богданов да продължи работата си върху темата за все още не докрай прозрачната ритуална функция на Ушас, разгледана накратко в последната част 6.7 (*Ритуал и Зора*). Особено интересна ми се струва откъсът от *Таиттирия самхита* (4.3.11), в който характеристики на Ушас се проектират върху тухлата *ищака*, основен градивен материал на олтарите на Агни в контекста на ритуала *Агничаяна*, осигуряващ безсмъртие на своя поръчител.

Безспорна прагматична стойност има и приложението, в което е обобщена дистрибуцията на появите и повторенията на *uśás* и производните думи в изследвания корпус (с.351-358).

Авторефератът отразява коректно съдържанието, главните идеи, основните изводи и научни приноси на дисертацията.

Преди заключителното обобщение на становището ми по отношение на настоящия дисертационен труд бих искала да споделя, че като научен ръководител на Богданов по време на редовната му докторантура, а и на магистърската му дипломна работа преди това съм имала възможност да проследя неговото академично развитие и мога да заявя, че то е определено във възходяща линия. И доказателството за това е настоящият научен продукт. Пътят на Богданов до финализирането на дисертационния проект бе дълъг (даже прекалено дълъг), но по-важен е позитивният краен резултат.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Настоящият дисертационен труд отговаря напълно на академичните изисквания за изготвянето на дисертация за придобиването на образователната и научна степен „доктор“. Той представя Богданов като млад учен с критична и аналитична мисъл, с потенциал за по-нататъшно израстване в полето на индологията. Въз основа на това и на визираните по-горе достойнства на изследването убедено препоръчвам на научното жури да присъди образователната и научна степен „доктор“ на Александър Владимиров Богданов по специалност 05.04.06 Литература на народите от Европа, Америка, Африка, Азия и Австралия (Стара индийска литература).

София, 25. 08. 2023 г.